

PALIMPSEST KAVRAMI VE MEKANSAL DÖNÜŞÜM

Doç. Dr. Banu APAYDIN
İstanbul Okan University, Turkey
banubasa@gmail.com

ÖZ

Yapıların silinen ve yeniden yazılan belleği aslında toplumun kültürel kimliğidir. Yani bize aittir. Geçmiş ve geleceği birbirine bağlayan, yaşanmışlık izlerinin tümü yapıların palimpseste uğramış hafızasıdır. Palimpsest, teknik bir terim olmasına rağmen yüklendiği anlam bakımından eski ve yeninin iç içe geçmesi, izlerin tümüyle aradan çekilmemesi, bir anlamda iki ruhun bir bedende hayat bulması olarak yorumlandığından tıpkı bir bellek gibi tanımlanmakta ve yeni bir deyim dönüşerek birçok alanda söz konusu belleği tanımlamak için kullanılmaktadır. Yeniden kullanım, mekansal kullanımın dönüşümüyle ifadesini bulur. Bu bakımdan, dönüştürülen mekanlar ile palimpsest arasında zaman-mekan, anlam ve iletişim anlayışı açısından benzerlikler bulunmaktadır. Gelişim ve değişim içerisinde olan toplumsal yapının, yeni biçimsel oluşumları izlemesi, farklı anlayış ve kültüre sahip kullanıcılar, farklı koşul ve gereksinimler, çevre standartları, yapı standardı ve mekansal düzende değişimler ve gelişimler meydana getirmektedir. Yeniden kullanımda mekanın niteliği öncelik kazanmakta, işlevsel eskimenin yanında fiziksel eskimenin de olduğu durumlarda zaman, mekan ve yaşam izleri korunarak, mekanda karşıt bir anlatım dili kullanılarak malzeme ve yapı tekniği ile eski-yeni kontrastlığı yaratmak aslında birer palimpsesttir. Günümüzde dönüştürülen mekanlar için palimpsest tanımı mekanın ve İstanbul gibi kentlerde üst üste yazılıp silinen ve kurulabilen belleği ile palimpsest ifadesi karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Palimpsest, Mekansal Dönüşüm, Yeniden Kullanım, Mekan*

PALIMPSEST CONCEPT AND SPATIAL TRANSFORMATION

ABSTRACT

The memories of constructions which are deleted and written again indeed are cultural identity of societies. That is they belong to us. Even though palimpsest is technical term, it is defined as memory since new and former are meshed, not exactly removal of traces, in some context two souls arouse in one body because of its meaning and in many cases it can be defined as memory by turning into new phrase. Adaptive Reuse finds its meaning by transformation of spatial usage. With this respect, there are similarities between transformed constructions with respect to time-space, meaning and communication understanding. Following of new forms and arrangements by social construction which is in continuous development creates different condition and requirements, environmental conditions, construction standards changes and evolvments in construction standard and spatial system. Property of space gains priority in adaptive reuse and protecting the traces of all time, human and space in the events where physical aging exist as well as functional aging and creating old-new contrast by material and construction techniques in space by using opposite expression language in deed is palimpsest. Recently definition of palimpsest for transformed spaces appears with palimpsest description in memories of cities such as İstanbul which are written and deleted over and over.

Keywords: *Palimpsest, Spatial Transformation, Adaptive Reuse, Space*

GİRİŞ

Yapıların silinen ve yeniden yazılan belleği aslında toplumun kültürel kimliğidir. Yani bize aittir. Geçmiş ve geleceği birbirine bağlayan, mekan, zaman ve insan izleri yapıların palimpseste uğramış hafızasıdır. Yeniden kullanım, mekansal kullanımın dönüşümüyle ifadesini bulur. Bu bakımdan, dönüştürülen mekanlar ile palimpsest arasında zaman-mekan, anlam ve iletişim anlayışı açısından

Submit Date: 10.01.2019, Acceptance Date: 25.03.2019, DOI NO: 10.7456/10902100/004

90

Research Article - This article was checked by Turnitin
Copyright © The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication

benzerlikler bulunmaktadır. Gelişim ve değişim içerisinde olan toplumsal yapının, yeni biçimsel oluşumları izlemesi, farklı anlayış ve kültüre sahip kullanıcılar, farklı koşul ve gereksinimler, çevre standartları, yapı standardı ve mekânsal düzende değişimler ve gelişimler meydana getirmektedir. Toplumun bir parçası olan insan, çevresi ile etkileşim içinde yaşarken, toplumsal bir süreçten geçer. İnsanın sürekli gelişim içinde olduğu bu süreçte düşünceler, değer yargıları, teknik koşullar, gereksinimler ve bunlara bağlı pek çok değişiklik gerçekleşir. Günümüzde toplumsal yapının yeni biçim ve düzenlemelere yöneldiği hızlı bir değişim söz konusudur. Yapılara da yansıyan bu değişim ile birlikte sosyo-ekonomik, kültürel ve fiziksel çevre şartları da ait oldukları döneme ve bağlama göre biçimlenmektedir. Bahsedilen bu sistemde ve çevrede taşıdıkları değerler doğrultusunda toplum için referans noktası haline gelen yapılar kendilerinden beklenen performansı karşılayamaz hale gelirler. Yani yapılar özgün işlevini sürdürebilecek bir bağlam olmasına karşın bahsedilen gelişmeler sonucu işlevsel eskime olarak veya zamana bağlı strüktürel dejenerasyona (fiziksel eskime) maruz kalarak yetersiz kalırlar. Bu durumda yapıların yeniden kullanımı kaçınılmaz olur. Temelinde “değişim” olan yeniden kullanım mekânsal dönüşümle ifadesini bulur. İnsanın kültür birikimi ile biçimlenen yapısal çevreyi de doğrudan etkileyen bu değişim beraberinde kimlik arayışını gündeme getirmektedir.

PALİMPSEST KAVRAMI

Palimpsest Yunancadan türetilen ‘yeniden’, ‘palin’ ve ‘kazınmış’ anlamına gelen ‘psestos’dan gelir. Papirüs bitkisinin gövdesinden elde edilen papirüs yüzyıllar önce günümüzdeki kadar kolay elde edilememesi ve pahalı olması nedeniyle tekrar tekrar kullanılmıştır. Parşömen yapraklarının mürekkeplerinin kazınması veya suyla silinmesi ve üzerine yeni yazı yazılmasıyla meydana gelen kitaplara palimpsest denilmektedir. Palimpsestlerde eski yazı silinip üzerine yeni yazılsa bile yeni yazının altından eski yazının izleri görülebilmektedir. Hatta ikincil yazı kazınarak eski metine geri dönmek mümkündür. Palimpsest teknik bir terim olmasına rağmen yüklendiği anlam bakımından eski ve yeninin iç içe geçmesi, izlerin tümüyle aradan çekilmemesi, bir anlamda iki ruhun bir bedende hayat bulması olarak yorumlandığından tıpkı bir bellek gibi tanımlanmakta ve yeni bir deyim dönüşerek birçok alanda söz konusu belleği tanımlamak için kullanılmaktadır. Mekanın palimpsest olarak yorumlanması ise eski ile yeninin bir arada okunduğu bir tür katmanlaşma kısacası yeni bir kimlik halidir.

PALİMPSEST KAVRAMI VE MEKANSAL DÖNÜŞÜM İLİŞKİSİ

Dönüştürülen mekânlar ile palimpsest kavramı arasında bir benzerlik kurabiliriz. Günümüzde özellikle bünyesinde çeşitli kültürleri barındıran ve tarihi bakımdan önem taşıyan birçok bölgede yapı stoku bellidir ve yeni gelişimler, yeni yapılar için bu alanlar çok fazla olanak barındırmazlar. Bu alanlar hem kültürel, sanatsal hem de alışveriş, eğlence gibi birçok işlev üzerinden kodlanabilir. Mekân olanaklarının kısıtlı olduğu bu tür alanlarda işlevini kaybetmiş ya da bulunduğu konum ve özellikler itibarıyla önem taşıyan herhangi basit bir yapının yeni bir işlev yüklenerek çevreye kazandırılması ihtiyaç duyulan mekânları yaratmak için izlenecek yollardan bir tanesidir. Bu noktada kısıtlı olan kâğıdı yani parşömeni mevcut yapı ile kâğıdın üzerine yazılan yazıları mekânın fiziksel özellikleri ve işlevi ile bağdaştırabiliriz. Mevcut yapı bünyesinde mevcut bir işlevi zaten barındırmaktadır fakat yeni doğan ihtiyaçlar bu yapının yeniden, yeni bir işlevle kullanımını gündeme getirebilir. Bu durumda korunan yapı yeni bir işlev yüklenerek hayata kazandırılır. Bu dönüşüm aşamasında değişen sadece yazıdır aslında bina bünyesinde hala eskiden izler taşımaktadır. Bir başka deyim ile mekân silinip yeniden yazılmıştır ve eski yazılar mekânda hala okunabilmektedir. Dönüştürülmüş yapıların bazılarına baktığımızda bu izler özellikle bırakılmaktadır (Yıldırım, 2009: 52).

Kimlik kavramı özellikle mimaride ve mekanda vurgulanması gereken en önemli ölçütlerden birisidir. Kimlik arayışına zorlanan yapılar palimpsest mekânlarda ön plana çıkmaktadır. Palimpsest yapılar geçmişle gelecek arasında ilişki kurmayı sağlayan, kuşaklar arası bir iletişim aracı görevi gören; sosyo kültürel bir yapıya ait olma duygusunu geliştiren kaynak niteliğindeki değerlerdendir. Bu nedenle dönüştürülen mekânlar için palimpsest tanımının en güzel örneklerini yeniden kullanılan yapılarda görmek mümkündür. Yeniden kullanılan yapılarda fiziksel boyutun yanı sıra mekânın psikolojik ve sosyolojik boyutları da önem kazanmaktadır. Kişi mekana girdiğinde obje olarak ele aldığı mekânı

işlevsel açıdan değerlendirip mekanla duygusal bir bağ kurar. Belirli bir kültürel süreklilik bilinciyle hareket edilen palimpsest yapılar daha çok ilgi çekmektedir. Palimpsest mekanlarda, mevcut yapının fiziksel özellikleri, yeni tasarım sürecinin oluşumunda en önemli etken olacaktır. Bunun yanında, mevcut mekanın, verilecek yeni işlevin gerektirdiği organizasyona göre düzenlenmesi de mekânsal dönüşümde en önemli etkidir.

PALİMPSEST VE YENİDEN KULLANIM

Yeniden kullanım, mekânsal kullanımın dönüşümüyle ifadesini bulur. Bu bakımdan, dönüştürülen mekanlar ile palimpsest arasında zaman-mekan, anlam ve iletişim anlayışı açısından benzerlikler bulunmaktadır. Yeniden kullanıma İngilizce’de ‘adaptive reuse’ kalıbı karşılık gelmektedir. ‘Adaptive’, adaptasyon sağlayan yani ‘uyabilen’ anlamındadır. ‘Reuse’ kelimesi ise ‘yeniden kullanımı’ ifade eder. Özetle; ‘adaptive reuse’, yeniden kullanıma uyabilen anlamına gelmektedir. Türkçe’de ‘adaptive reuse’ kalıbı için ‘yeniden kullanım’ ifadesi kullanılmaktadır. Bazı şartlar altında her zaman yeni bir yapı üretmek mümkün olmamaktadır. Bu durumda mevcut yapının işlev değişimine gereksinim duyulmaktadır. Bu işlev değiştirme yöntemi yeniden kullanım olarak bilinmektedir. Yeniden kullanım, yapının kendisinin yanı sıra yapıların karakterlerini de korumayı hesaba katmaktadır. Yeniden kullanımda çağdaş sistemler yakalanırken aynı zamanda orijinal yapı detayları da korunabilmektedir. Kısaca; yaşamlarını sürdürebilmesi için yapılara yeniden işlev verirken mekânsal değerler de yüklenmektedir. Yeniden kullanımda mekanın niteliği öncelik kazanmakta, işlevsel eskimenin yanında fiziksel eskimenin de olduğu durumlarda zaman, mekan ve yaşam izleri korunarak, mekanda karşıt bir anlatım dili kullanılarak malzeme ve yapı tekniği ile eski-yeni kontrastlığı yaratmak aslında birer palimpsesttir.

Yeniden (kullanım) işlevlendirme olgusu, var olan yapı çevreye dair iz ve anlamlılık durumlarının varlığının korunumunda önemli bir rol oynamaktadır (alıntılayan Öktem, 2013:138); (aktaran Lowenthal, 1985).

YENİDEN KULLANIMDA MEKANSAL DÖNÜŞÜM VE MÜDAHALE BİÇİMLERİ

Yeniden kullanımda, mevcut yapının fiziksel özellikleri, yeni tasarım sürecinin oluşumunda en önemli etken olacaktır. Aynı zamanda mevcut mekanın fiziksel özellikleri müdahale derecesini de belirleyecektir. Söz konusu müdahaleler mevcut yapının bulunduğu duruma göre küçük olabileceği gibi iç mekanın büyük bir kısmının veya tamamının değişmesi ve strüktürün bütünüyle yenilenmesi gibi büyük müdahalelerde olabilmektedir. Bunların yanında, mevcut mekanın, verilecek yeni işlevin gerektirdiği organizasyona göre dönüşümü de kaçınılmazdır. Palmipsest kavramının mekânsal dönüşümde nasıl ifade bulduğunu anlamamız için müdahale biçimlerine değinmek gerekmektedir.

Mevcut yapının yeniden kullanımında işlevin gereklerine göre bir takım düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak mevcut yapının iç mekan dahilinde işlevsel alan yetersizliği, işlevin gerektirdiği yeni gereksinimler, yasal düzenlemelerin getirdiği kısıtlamalar gibi birtakım durumlarda şartlar uygunsuz yapıya birtakım kütle ekler yapmak gerekebilmektedir. Söz konusu ekler, mevcut yapının orijinal kütlede değişiklikler yapılması ve yapılacak eklerde mevcut biçime bağlı kalınması veya karşıtlık yaratılması şeklinde olabilmektedir. Yapılacak olan eklerin yapının bütünlüğünü bozmayacak şekilde düşünülmesi gerekmektedir. Bu gibi ekler bir çatı eki veya bütüne etki eden yeni bir bina eki olabileceği gibi iç mekanda yapılacak olan bir takım ek sistemler de olabilmektedir.

Yeni Bina Eki

Mevcut yapının yeni işlevin gerektirdiği mekan ihtiyacına cevap verebilme kapasitesini arttırmak amacıyla işlevsel alanın genişletilmesi, buna ilaveten teknolojik gelişmenin gereği mevcut yapıya yeni sistemlerin fiziksel açıdan uygulama zorlukları yeni bina ekini zorunlu kılacaktır.

Çatı Eki

Çatı eki, gereksinim duyulan ek binanın, yapının yanına veya yapı ile ilişkili olan yakın çevreye değil de yapı kütesine bitişik olarak üzerine yapılmasıdır. Yani yapının bir anlamda dikey olarak genişlemesidir. Kimi zaman, dikey olarak genişleme düşüncesi hem çevre yapılarla görsel olarak uyumlu bir yüksekliğe ulaşmayı hem de içeriye daha fazla ışık almayı sağlaması bakımından veya yapının karakterini korumak açısından daha uygundur (Apaydın Başa, 2007:127).

Yapıldıktan sonra, binaya gündüz ve gece boyunca değişen imgeleri ile çevresinde yepyeni bir prestij kazandıran çatı eki, teknoloji ve yeni malzeme aracılığıyla ifadesini bulur (Öter, 1996:52).

İç Mekan Kurgusu İçindeki Ekler

İç mekânın işlevsel nedenlerden dolayı yetersiz kaldığı durumlarda merdiven sistemi, asma kat vb. yeni kurguların eklenmesi ile çözümlenmektedir.

Taşıyıcı Sistemler (Strüktürel Elemanlar)

Taşıyıcı sistem yıpranmış ise gerekli güçlendirmeler veya duruma göre yeni işlevin gerekleri doğrultusunda yeni strüktürler oluşturulabilir. Burada bahsedilen taşıyıcı sistemler düşey ve yatay taşıyıcı elemanlardır yani bir yapının kendi üzerine gelen yükleri taşıyan ve yapının aslını oluşturan kolonlar, perdeler, kirişler, döşemeler, vs.dir.

Tamamlayıcı sistemler

Yeniden kullanımda yapının çevresiyle arasında bulunun ilişkiyi sağlayan ve yapı ile çevresi arasında bir denge sağlayan ara elemanlar bulunmaktadır. Bu ara elemanlar yeni sınırların tanımlandığı kapılar, pencereler, merdiven kuleleri ve açık alanlardaki sistemler olarak nitelendirilmektedir.

Dolaşım (Yatay, Düşey)

Yeniden kullanılacak yapıda işlevin getireceği organizasyon gereği birimler arası geçişleri kolaylaştırmak ve ulaşım hızını arttırmak için yeni dolaşım sistemleri uygulanması veya mevcut dolaşım sistemlerinin geliştirilmesi yapının hem işletme açısından hem de fiziksel açıdan verimli çalışması için gereklidir. Dolaşım sistemlerinin geliştirilmesi veya yeni dolaşım sistemlerinin gerekliliği yeni malzemelerin ve yeni teknolojilerin kullanımını da beraberinde getirecektir. Bu sistemler aynı zamanda ek yapıların bağlantısını sağlayan veya ayrık mekanları birleştiren sistemler olacaktır.

Mekan Düzenlemeleri

Mekan düzenlemesini mekânın temel işlevine ve bu işlevin anlamına bağlı olarak, taban alanı biçimi, geometrisi ve iç mekânın yapısal dokusu iç mekânın sınırlarının geometrisi, işlevsel gözenekliliği süsleme anlayışının temel değerleri ve geometrisi donatı ve ekipmanının düzeni, geometrisi ve stili belirler (Öymen Gür, 1996:57). Bu düzenleme, mekânı sınırlayan yüzeylerin düzenlenmesi ile gerçekleşir. Gerek var olan sınırları değerlendirerek gerekse düşeyde ve yatayda yeni sınırlar oluşturarak mekân kurgusu sağlanır.

Mekansal düzenleme uygulamalarında önemli olan bir işlevin diğerini rahatsız etmeden mekânın düzenlenmesi ve özellikle mimari değeri olan yapılarda orijinal mekân algısının devamı için mevcut yapının kendine has özelliklerini geri planda bırakmayacak şekilde bir yaklaşım göstermek gerekmektedir. Yapıların yeniden kullanımının temelinde değişim olduğunu, fonksiyonel ve fiziksel eskime sonucu bu değişimin gerçekleştiğini ayrıca yapıların binalardaki teknik donatılarının (geleneksel bürodan bilgisayarlı sisteme geçiş) ve yapı fiziği şartlarının (doğal havalandırmadan klima sistemine geçiş) gibi teknik gelişmeler sonucu yetersiz kalmaktadır.

Malzeme Kullanımı ve Teknik Sistemler

Yapıların yeniden kullanımında ön plana çıkan çağdaş malzeme ve teknolojiye dayalı çözümlerdir. Mekansal dönüşümde yapının tümü üzerinde etkili olan yeni malzeme ve yeni teknoloji kullanımı çağın gereği olan bir durumdur.

Mekanın tanımlanmasında biçim, malzeme sayesinde rolünü oynayabilir. Malzeme aynı zamanda, sembolik bir anlam da taşır. Bir yerin görkemli ya da mütevazı, özel ya da genel, geçici ya da sürekli, bitkisel ya da madensel, doğal ya da yapay bir karışım olup olmadığını gösterir. Malzemeler bu yönleriyle çağrışım yüklüdür (Öter, 1996:59). Değişik sektörlerde toplumda geçerli olan teknik düzeyin yaygınlaşması ve birbirini etkilemesiyle oluşan teknoloji düzeyi toplumların yaşamını etkiler ve belirler. Teknolojinin gelişmesi, bir bakıma insanlığın evrimini sağlar (İzgi, 1999:134). Günümüzde bilişim ve teknoloji yaşam standartlarının ile birlikte yapı standartlarını da yükselmiştir. Teknoloji ile birlikte bina otomasyon, haberleşme, aydınlatma, yangın güvenliği ve mekanik sistemler gibi fiziksel konforu arttıracak unsurların kullanımı kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle mekânsal dönüşümde malzeme ile birlikte teknolojik sistemleri de bir tasarım etkeni olarak dikkate almak gerekmektedir. Teknolojinin tasarıma girdiği diğer bir nokta ise yeni malzemelerin kullanımınıdır. Mekânsal dönüşümde yeni teknolojilerin kullanılması, yapı sistemlerinin ve donatının gereğinden kaynaklanmaktadır.

Yapıların yeniden kullanımında ön plana çıkan çağdaş malzemeler olan cam ve metal kullanımınıdır. Çağımızın temaları olan uçuculuk, geçirgenlik, algıda süreklilik, hareketin gözlenebilmesi ve hareketdevinim aracılığıyla gerçekleşen olayın tesadüfi karşılaşmaların izlenebilmesi, binanın adeta bir reklam panosuna, bir televizyon ekranına dönüşmesi de cam malzemeyle ifade kazanır (Kuban, 1992:24). Özellikle mekânsal dönüşümlerde yapıda cam malzemenin kullanımı doğal aydınlatmayı, mekanlar arası görsel bağlantıyı ve mimari değeri olan yapılarda mevcut tasarımın ön plana çıkmasını sağlar. Özellikle mimari değer taşıyan yapılarda yeni malzeme kullanımı ile eski yeni karşıtlığı yaratılarak eski ile yeni arasında bir ara kesit ortaya çıkmaktadır. Bu ara kesitler, mekan akışında sürekliliğin sağlanmasına yardımcı olan yapının strüktürel sistemleri, sirkülasyon sistemleri veya yapının tamamlayıcı sistemleri olarak sayılabilmektedir.

MEKANSAL DÖNÜŞÜMDE PALİMPSEST ETKİSİNDEKİ YAPI ÖRNEKLERİ

Mekânın bir palimpsest olarak okunması denildiğinde ilk akla gelen, fiziksel bir süreklilik olarak eskinin kalıntıları üzerine yeni olanın inşa edilmesi ile ortaya çıkan bir tür katmanlaşma halidir (Özkan & Özdemir, 2017). Günümüzde dönüştürülen mekanlar için palimpsest tanımı mekânın ve İstanbul gibi kentlerde üst üste yazılıp silinen ve kurulabilen belleği ile palimpsest ifadesi çokça karşımıza çıkmaktadır. Doğu ve batıyı birbirine bağlayan ve birçok alt kültüre sahip İstanbul'u palimpsest bir kent olarak değerlendirmek mümkündür. İstanbul, geçmişin izlerini taşıyarak günümüzle bağ kurmasını sağlayan birçok palimpsest mekan örneğine sahiptir. Palimpsest mekanları tanımlamak için dünya literatürüne de girmiş dönüştürülmüş örnekleri incelemek gerekmektedir.

Osmanlı Bankası – Salt Galata / Karaköy

Özgün halini yıllar önce yitiren ve yüzyılı aşkın bir süredir Osmanlı Bankası olarak tanınan abidevi yapı, esasen iki ayrı kuruluşun yönetim merkezi olarak tasarlanmıştır; Osmanlı İmparatorluğu *Tütün Rejisi Şirketi ve Osmanlı Bankası*. Tütün Rejisi'ne ait Voyvoda Caddesi üzerindeki arsanın bir bölümü, 1880'lerin sonunda Osmanlı Bankası'na devredilmiş ve her iki kuruluş için de levanten mimar Alexandre Vallauray görevlendirilmiştir (www.degisti.com). Tamamlandığı günden itibaren çeşitli nedenlerle yapısal müdahalelere maruz kalan binanın yeniden kullanım çalışmaları, Ağa Han ödüllü Mimar Han Tümertekin yönetiminde, *Mimarlar Tasarım* tarafından yürütülmüştür. SALT Galata, mimari çalışmalar kapsamında, binanın özgün karakterini ortaya koyacak biçimde eklerinden arındırılmış ve mekânsal kurgusu, çok katmanlı programın gereksinimlerine göre düzenlenmiştir (İtez, 2016), (Resim 1-2).

Resim 1: Katlardan genel görünüm
Fotoğraf: Banu Apaydın Arşivi, Aralık 2011

Resim 2: SALT Galata Kafe
Fotoğraf: Banu Apaydın Arşivi, Aralık 2011

Çok katmanlı mekânsal oluşum nedeniyle mekanın tüm detaylarında ait olduğu dönemi okumak mümkündür. Kurumsal öykünün yanı sıra bir dönemin mimari, kültürel ve yaşamsal izlerini de gözler önüne sermektedir. Kültür merkezi, müze, kütüphane, kafe ve restoran gibi mekanların yer aldığı yapıda mekânsal izler korunarak mekânsal dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan değerlendirdiğimizde palimpsest mekanlara verilebilecek en iyi örneklerden biridir, (Resim 3).

Resim 3: Kasa Odaları Sergi Alanı
Fotoğraf: Banu Apaydın Arşivi, Aralık 2011

Mimari ve yeniden işlevlendirme projesinin liderliğini yürüten Han Tümertekin, SALT Galata'ya dönüşüne dek binanın mekânsal kurgusunun sadece bankada çalışanlara göre düzenlendiğini bu sebeple dönüşüm projesinde gerçekleştirilen temel müdahalenin, tek bir asansör ile sınırlı olan düşey ulaşımı geliştirip, yeni bir dolaşım şeması hazırlamak olduğunu söylemiştir. Yapının orijinal kalitelerine ulaşmak için de belli müdahalelerde bulduklarını aktaran Han Tümertekin, bu arındırmalarla yeni işlevlerin ve ek binanın eklenmesiyle birlikte "ekiyle çalışan bir bina" yarattıklarını belirtmiştir (Eroyan, 2011).

Tümertekin'in verdiği bilgi ve yapıda yapılan incelemede binanın mekânsal dönüşümünde işlevsel alanın genişletilmesi amacıyla yapıya kütsel ekler ve içeriye daha fazla ışık almayı sağlaması için cam çatı eki yapıldığı görülmüştür. İşlevin getirdiği organizasyon gereği birimler arası geçişleri kolaylaştırmak ve ulaşım hızını arttırmak için yeni dolaşım sistemleri uygulanmıştır. Atölye mekanlarında düşeyde yeni sınırlar oluşturularak istenildiğinde bölünebilen bir mekan kurgusu sağlanmıştır. Kütüphane binanın orta avlusunda yer almaktadır. Kütüphane mekanında Osmanlı Bankası'nın kasa odalarına giriş bulunmaktadır. Bu durum binanın katmanlarını okumamızı sağlayan etkenlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Yapının diğer mekanlarında da benzer katmanlar izlenebilmektedir, (Resim 4).

Resim 4: Kütüphane ve kasa odalarına giriş

Submit Date: 10.01.201Fotoğraf: Banu Apaydın Arşivi, Aralık 2011 56/10902100/004

96

İspirto Fabrikası - Sumahan On The Water Oteli / Çengelköy:

Çengelköy Kuleli caddesinde boğazın kıyısında bulunan, 19.yy sonlarında Osmanlı Sanayi mimarisinin son devir örneklerinden olan bu tarihi bina kompleks olarak inşa edilmiş, ambar, kireç ve taş ocakları, vejetalin yağı, briket kömür ve Suma fabrikası gibi bir çok çeşitli işlev için kullanılmıştır. Belgelere dayanan ilk tarihi 1875 olan binaların eski tapu kayıtlarında II.Sultan Mahmut (1808-1839), I.Sultan Abdülmecit (1839-1861) ve Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıflarından geldikleri görülmüş, 1930'larda ise sahibesinin dedesi Tevfik Cenani tarafından satın alınan bina 2005 yılında otel konseptinde hizmet vermeye başlamıştır (Butler, 2006).

Otelin kuruluş öyküsü, otel sahibi Nedret Butler'ın 1972 yılında, ABD Minnesota Üniversitesi'ndeki mimari lisans tezine dayanmaktadır. Nedret Butler ve eşi, çağdaş koruma ilkelerine bağlı kalarak turizm amaçlı yeniden kullanım projesi niteliğinde hazırlanan bu tezi özenli bir çalışma ile hayata geçirmiştir. Bu yapı kompleksinde yer alan ve Sumahan On The Water Oteli'ne bitişik nizam olan Tapasuma Restoran'ın bulunduğu bina haricindeki diğer binalar aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir. Otelin ana mekanının ve yatak odaların bulunduğu binalar ise Anıtlar Kurulu kararınca dış cephesine sadık kalınarak betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Otelin iç mekan tasarımı Tapasuma restoranın iç mekanından esinlenilerek yapılmıştır. Tarihinde ve mimarisinde olan bazı Fransız yapımı volta döşemeler, pencere düzenleri, taş ve tuğla duvarlar aslına uygun olması açısından Tapasuma restorandaki gibi düşünülmüştür. Tüm bu uygulamalar hem tarihi koruma hem de geniş açıklık sağlayarak fonksiyonel olması açısından otele estetik bir değer katmaktadır. Tüm bu detaylar otel odalarına da yansıtılmıştır. Yapı kompleksi palimpsest olarak incelendiğinde, Tapasuma Restoran'ın yer aldığı yapının yığma sistem ile inşa edildiği ve aynen korunduğu görülmektedir. Projenin ilk aşamasında Tapasuma Restoran, şu anda otelin bulunduğu yerden, yan tarafa kaydırılmıştır. Kolonlar çelik giydirilmiş, mevcut dolu tuğlalarda aynen korunmuştur. Resepsiyonun bulunduğu binanın teras kafe katında duvarlar tümü ile orijinal taş dokudur ve 70 cm. kalınlığındaki bu duvar üst kata kadar aynı dokuda devam ettirilmiştir. Otel sahibesi, eski yapıda bulunan 7 aksın otel odalarının teşkiline olanak verdiğini ve dış cephedeki pencerelerin birbirini tekrar eden düzende olmasından faydalanarak endüstri yapısının otele dönüştürüldüğünü belirtmiştir. Üç katlı otelde, odalara açılan koridorlar ayrı özellikler taşımaktadır. İki katta ahşap kaplamalı olan koridor duvarları bahçe katında dolu tuğla ile inşa edilmiştir. Bu tuğlaların özelliği ise eski yapıdaki orijinal tuğlalar olmasıdır, (Resim 5).

Resim 5: Odalara açılan koridor
Fotoğraf: Banu Apaydın Arşivi, 2006

Otele girdiğinizde öncelikle ana mekan ile karşılanılmaktadır. Giriş kapısının tam karşısında yer alan resepsiyon ve ön büro oldukça yalın gözükmetedir. Bu nedenle otel kapısından girer girmez ilk

gözünüze çarpan ana mekânın merkezinde, içindeki stratejik konumu ve yönelimiyle görsel anlamda vurgulanan bir asansör bulunmaktadır. Bu asansör çelik ve cam malzemesi ile de odak noktası olmaktadır.

Sumahan Otel'in yeniden kullanım projesinde kimlik tanımlaması yapılırken iki ana unsurdan yola çıkılmıştır; 1. Bu yapı geçmişinde bir Osmanlı sanayi mimarisinden kalma endüstri yapısıdır. 2. Bu yapı ön görünümü olan boğaz kıyısında yer almaktadır. Bu iki olgu, palimpsest yapı tanımını vurgulayarak beraberinde endüstri yapısına gönderme yapan malzemeler ve su ile birlikte yaşayan bir yaşam kültürü getirmiştir. Yapı kompleksinin bir kısmının aslına uygun olarak yeniden inşasında eski yapıdan kalma malzemelerin doku olarak kullanılması, yapı oran ve detaylarında Fransız yapımı çelik voltaların aslına uygun olarak yeniden yapılması endüstriyel yapı hissi ile gerçekçi, modern ve anlamlı bir tasarım ilişkisi sağlanmıştır, (Resim 6).

Resim 6: Restoranda tavan ve duvar detayları
Fotoğraf: Banu Apaydın Arşivi, 2006

Mekânın bütünsel düzeneği içinde bir araya gelen öğelerin biçimi, boyutu, rengi ve dokusu açısından görsel dengeye ve uyuma sahip bir mekansal oluşum bulunmaktadır. Örneğin lobide karşılaştığınız fon gibi kullanılmış eski duvar dokusu otel koridorunda, odasında ve hatta restoranın da görülmektedir. Bu oluşum aynı zamanda yüzeylerle ilişki kurmak adına dıştan içe ve içten dışa niteliksel olarak da sağlanmıştır. Öne çıkan diğer öğelerde çelik makaslardır. Mekandaki endüstriyel yapı duygusu bu çelik makaslarla daha da vurgulanmıştır. Yapının yüklendiği anlam bakımından mekansal oluşumda eski ve yeninin iç içe geçmesi, izlerin tümüyle aradan çekilmemesi ve yapılan mekansal vurgular birer palimpsesttir.

Sırp Konsoloslugu Public Hotel / Beyoğlu:

Birinci derece tarihi eser statüsündeki kagir yapı olarak tanımlanan Public Hotel 19. yüzyıl sonu İtalyan mimarisinin en güzel örneklerinden biridir. Public otel olarak tekrar hayat bulan yapı 1898-1901 yılları arasında inşa edilmiştir. Mimarı Hovsep Aznavur olan yapı Salt Galata Araştırma Merkezi kayıtlarına göre 1901-1903 yılları arasında Sırp Konsoloslugu olarak kullanılmıştır. Yapının bir cephesi, İstanbul'un en eski semtlerinden Osmanlı, Ceneviz, Ermeni, Rum, Yahudi, Venedikli, Arnavut, Fransız, Süryani, Levanten kültürlerinin bir arada yaşadığı tarihi ve kültürel dokusunu koruyan Beyoğlu'nun kalbi olan İstiklal caddesine, diğer cephesi Cihangir'e uzanan caddeye bakmaktadır. Yapı, 2014 yılında Public Otel olarak yeniden hayat bulmuştur. Otel olarak yeniden kullanımında binanın orijinaline ve tarihi dokusuna hiçbir ekleme yapılmadığı gibi orijinal binada yer almayan tüm eklemeler kaldırılmıştır. Yapının dönüşüm projesi Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu kontrolünde konusunda uzman profesyoneller ve akademisyenler ile birlikte gerçekleştirilmiştir, (Resim 7). Yapıların yeniden kullanımında önemli yeri olan taşıyıcı sistem güvenliği, yangın güvenliği, koruma, onarma ve zemin mekaniği ile ilgili tüm çalışmalar bilimsel verilere dayanarak yapılmıştır.

Resim 7: Restoranda tavan ve duvar detayları
Fotoğraf: Banu Apaydın Arşivi, Aralık 2014

Yapı, neoklasik stilde bir Osmanlı yapısının bir palimpsest örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Binanın çeşitli bölümlerinde kalemkari sanatı örnekleri, tavan rölyefleri, bezemeleri ile orijinaline yakın bir atmosfer yaratmakla birlikte odalarında yer alan modern mobilya ve teknik alt yapıyla kullanıcılar için psikolojik ve fizyolojik konfor sağlanmıştır. Odalarda ateş tuğlalı duvarların korunması ile yapısal güçlendirme malzemeleri ile yaratılan doku palimpsest olarak ortaya konmaktadır. Otelin mekansal oluşumunda fizyolojik olarak algılanan mimari palimpsestin yanı sıra, şehrin dinamik ruhunu da yansıtan atmosferi ile psikolojik olarak palimpsest etkisi yaratmaktadır. Dönemin yapılarının en önemli özelliklerinden avlu bu binada da vurgulu bir şekilde kullanılmıştır. Atriumda kullanılan cam tavan ile lobi mekanında ve misafir odalarında gün ışığından yararlanılması sağlanmıştır. Atriumda kullanılan cam tavan ile lobi mekanında ve misafir odalarında gün ışığından yararlanılması sağlanmıştır, (Resim 8).

Resim 8: Restoranda tavan ve duvar detayları
Fotoğraf: Banu Apaydın Arşivi, Aralık 2014

Binanın üzerine monte edilen hareketli panoramik cam tavan ile gökyüzüne açılan avlu tüm lobi katının ve misafir odalarının doğrudan gün ışığı almasını sağlamaktadır, (Resim 9).

Resim 9: Restoranda tavan ve duvar detayları
Fotoğraf: Banu Apaydın Arşivi, Aralık 2014

Böylece mekanlar pragmatik boyutunun yanı sıra palimpsest otel tanımında da yer alan mekânın simgesel ve algısal boyutlarını da ortaya koymaktadır, (Resim 10).

Resim 10: Restoranda tavan ve duvar detayları
Fotoğraf: Banu Apaydın Arşivi, Aralık 2014

The Marmara Esmâ Sultan – Esmâ Sultan Yalısı / Ortaköy

Adını Esmâ Sultan'dan alan yalı, 1873-1875 yılları arasında yaptırılmıştır. Esmâ Sultan'a hediye edilen yalı, Esmâ Sultan'ın ölümü ile birlikte I.Abdülhamid'in kız kardeşi Cemile Sultan'a verilmiş, 1915 yılına kadar da Osmanlı Hanedanı mülkiyeti olarak kalmıştır. Esmâ Sultan Yalısı, 1918 yılından itibaren Rum Okulu olarak kullanılmış, Cumhuriyet döneminde tütün fabrikası, depo ve marangoz atölyesi olarak kullanılmaya başlanmıştır.

1920'lerden büyük bir yangın geçirmiş ve 1975'e kadar depo olarak kullanılmaya devam etmiştir. 1990'lı yıllarda yalı, The Marmara tarafından satın alınmıştır. 2001 yılında Philip Robert'in projesi doğrultusunda cam ve çelik kullanılarak binanın içi yeniden yapılmış ve yalı, yılın tamamında açık olacak şekilde hizmet vermeye başlamıştır, (www.themarmarahotels.com). Ortaköy Camii'nin sırasında boğaz kıyısında bulunan yapının bugün sadece dış kabuğu kalmıştır, (Resim 11). Bu yapı, dış kabuğun korunup içinin modern bir şekilde yeniden düzenlenmesi açısından palimpsest mekân için farklı bir mekânsal dönüşüm örneğidir. Yıkılmak üzere olan yapı cam ve çelik strüktürle desteklenerek yeniden kullanılabilir hale getirilmiştir.

Resim 11: Yalının dış kabuğu
Fotoğraf: Banu Apaydın Arşivi, Mart 2014

Düşey sınırlar eski dış cepheyi belirlerken, yatay sınırlar yeni saydam yapıyı oluşturmaktadır. Palimpsest mekan olarak katmanların okunabildiği bir yapıdır, (Resim 12).

Resim 12: Yalının iç mekanı
Fotoğraf: Banu Apaydın Arşivi, Mart 2014

SONUÇ

İnsan, çevresi ile etkileşim sürecinde, yaşadığı çevreyi kendi ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillendirme eğilimindedir. İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılama eğiliminin yansısı psikolojik, duygusal, anlamsal, estetik vb. ihtiyaçlarının içinde buldukları döneme, coğrafyaya, duruma ve mekana göre çeşitlik gösterdiği görülmektedir. Bu çeşitlilik, hız çağı olarak kabul edilen günümüzde tüketim olgusunun beraberinde getirdiği anlam ve beğeniye bağlı olarak mekan tasarımını da değişken ve çok yönlü kılmaktadır.

Çalışmada ele alınan örneklerin yer aldığı İstanbul, özellikle tarihinde farklı uygarlıklara ve kültürlerle sahip bir kent olarak bünyesinde hem kültürel hem mekânsal açıdan her döneme ait izler taşımaktadır. Çok katmanlılığı bünyesinde barındıran benzer kentlerde, mekânlar yeniden kullanım ile hayat bulmaktadır. Yeniden kullanımın zaman, mekan ve insan izleri korunarak mekânsal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi birer palimpsesttir. Dönüştürülen mekanlar üst üste yazılıp silinen parşömen kağıtları gibi mekânsal dönüşümlerinde tüm katmanlarını ve izlerini görebildiğimiz enstalasyonlar gibidirler.

İncelenen örneklerde özellikle tarihinde, farklı kültürleri bünyesinde barındıran palimpsest yapılarda, eskiyle yeniyi iç içe yaşama isteği ile mekansal bir karakter veya atmosfer yaratmak niteliksel bir olgu

olmuştur. Söz konusu yapılar, şekli, rengi, malzeme ve doku özellikleri, aydınlatma çözümleri gibi mekansal öğeleri ile her döneme ait izleri taşımaktadır. Bünyesinde çok katmanlılığı taşıyan palimpsest mekanlarda biçimsel özellikleri ile alışılmışın dışında çarpıcı mekanlar yaratılmıştır. Palimpsest kavramı ile tasarımcılar yeniden kullanım sürecinde mekanda estetik değerleri deneyim malzemesine dönüştürerek tarihi ve çağdaş biçimsel etkiler ortaya koymuştur. Mekanın içinde kullanılan tüm tasarım öğelerinin biçimi, boyutu, rengi ve dokusu açısından bütünlük ve görsel bir uyum sağladığı görülmüştür. Bunun da özellikle yeniden kullanımın söz konusu olan yapılarda daha da önem kazanan işveren-işletmeci-tasarımcı-yapımcı ilişkileri ile sağlandığını vurgulamak gerekir. Mekansal dönüşümlerde yaşanan değişimler yeni çözüm ve arayışları beraberinde getirmektedir. Bu noktada enstalasyon olgusu ile deneysel tasarımlar yapma felsefesi ön plana çıkmıştır. Özellikle tarihi yapılarda yapılan dönüşümlerde öne çıkan uygulama şekli eski-yeni karşıtlığı kullanılarak kontrastlık yaratma şeklindedir.

Yeniden kullanımda amaç; yapıyı yeniden topluma kazandırmak, toplumsal ilişkilerin geçmişten günümüze mekânsal bir düzen içerisinde geliştiği düşüncesi ile kullanım dışı kalmış yapıya yeniden işlev yükleyerek yapısal sürekliliği sağlamak ve yapıyı çevreye kazandırmak olmalıdır.

Çalışmada yer alan örnekler üzerinden palimpsest mekanları söz konusu amaç üzerinden değerlendirecek olursak; mekansal dönüşümlerin en fazla etkili olduğu yapı grubunun ekonomik açıdan üst seviyede yer alan yapılar olduğu görülmektedir. Özellikle otel, müze gibi kamusal alanları içeren nitelikli yapılar, toplumsal, sanatsal ve kültürel izleri aktarmak adına farklı bir görev taşımaktadır. Bu sebeple, değişik bir atmosfer yaratabilmek adına mekânın geçmişteki tüm yaşanmışlıkların izlerinin korunarak, mekan tasarımında zıtlıklar yaratmak bu tür mekânlarda öncelikli amaç olmuştur. Kısacası, mekânsal dönüşümlerde palimpsest mekanların kurgusu yapıya değer katmaktadır. Ancak bu hassasiyetin özellikle ülkemizde kültürel birikime ve estetik değerlere sahip diğer yapı gruplarında gösterilmediği görülmektedir. Örneğin bir Avrupa kentine gittiğinizde tüm yapılarda palimpsest etkileri görebilirken ülkemizde bu durum oldukça kısıtlı kalmakta, kentin ve mekanların okunurluğu kaybolmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, mekânsal kazanımların artırılması için mekânsal dönüşümlerin gerçekleşmesinde yükümlülükleri bulunan tasarımcıların, mimarların, iç mimarların, kent plancıların, konuyla ilgili yönetimlerin vb. kişi ve kuruluşların bu konudaki farkındalıklarının ve bilincinin artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Apaydın Başa, B. (2007). "Yapıların Otel Olarak Yeniden Kullanım Bağlamında Mekansal Dönüşümlerinin Kavramsal ve Kuramsal Analizi", (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Ana Bilim/Sanat Dalı, İstanbul, Butler M&N (2006), "Çengelköy İspirto Fabrikası'nın Turizm Tesisine Dönüşümü-Sumahan Otel", *Yapı Dergisi*, sayı 295
- Eroyan, A. (2011). "SALT Galata, Hem Kentin Hem Bölgenin Araştırma Üssü Olacak", http://www.mimarizm.com/haberler/salt-galata-hem-kentin-hem-bolgenin-arastirma-ussu-olacak_117095_adresinden_alindi.
- İtez, Ö. (2016). SALT Galata. http://www.arkitera.com/proje/4709/salt-galata1_adresinden_alindi.
- İzgi, U. (1999). *Mimarlıkta Süreç*, YEM Yayın.
- Kuban, D. (1992). *Mimarlık Kavramları*, YEM Yayın, İstanbul.
- Öktem, G. (2013). "Türkiye'de Turizm Mimarisi Olgusunun, Yerden Bağımsızlık, Kimliksizlik Ve Yeniden İşlevlendirme Kavramları Açısından İrdelenmesi: Akdeniz Bölgesi, Antalya Örneği", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Sanat Dalı İç Mimarlık Sanat Dalı, Ankara
- Öter, A.H. (1996). "Kullanım Dışı Kalmış binaların Dönüştürülmesi Sorununa İlişkin Bir Deneme" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Öymen Gür, Ş. (1996). *Mekan Örgütlenmesi*, Gür Yayıncılık, Trabzon
- Özkan, T. & Özdemir, E. (2017, Ocak-Şubat). "Tekinsiz Bir Müphem Alan: Yedikule Gazhane Kompleksi", *Mimarlık Dergisi*, Mimarlar Odası, Sayı:393,

<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=407&RecID=4114>
Scheerbart, P. (1991). *Cam Mimarlık "20. YY. Mimarisinde Program ve Manifestolar"*, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları
The Marmara Hotels, "Esmâ Sultan-Tarihçe", <https://www.themarmarahotels.com/mezanlar/esma-sultan/tarihi.aspx> adresinden alındı.
Yıldırım, G. (2009). "Mekânların Dönüşüm Potansiyeli ve Mimarlıkta 'Palimpsest' Kavramı", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
Yazarı belli değil, (2012). "Osmanlı Bankası Karaköy Binası–Osmanlı Bankası Müzesi–Salt Galata", <http://www.degisti.com/index.php/archives/17109> adresinden alındı.